

Hrvatski sokol u Makarskoj (1894.-1914.)

U članku se prikazuje razvoj sokolskog pokreta od prvih početaka u Češkoj i njegovo širenje u Hrvatskoj te istražuje povijest društva Hrvatski sokol u Makarskoj. Autor istražuje značenje sokolstva u Hrvatskoj, Dalmaciji i Makarskoj te uvjete njegova djelovanja. Poseban naglasak stavlja se na povezivanje sokolskog djelovanja s političkom situacijom u Hrvatskoj i Monarhiji te strankama koje su imale najveći utjecaj na Hrvatski sokol. Sokolsko društvo u Makarskoj osnovano je 1894., a prestalo je s djelovanjem 1914. uslijed zabrane rada sokolskim društvima u Monarhiji zbog početka Prvog svjetskog rata. U funkcioniranju mu je velike probleme stvarao otpor kotarskog poglavarstva i autonomaška stranka, no unatoč tome postiglo je veliki utjecaj u svakodnevnom gradskom životu.

Ključne riječi: sokolstvo, Hrvatski sokol, Austro-Ugarska Monarhija, Dalmacija, Makarska

Uvod

Sokolstvo je u svim slavenskim zemljama u kojima se razvilo, pa tako i u Hrvatskoj, obilježilo društveni život na kraju 19. i u početku 20. stoljeća. Sokolska društva osnivana su kao tjelovježbena, no djelovala su kao izrazito politička i ideološka, a njihov položaj ovisio je o trenutačnoj političkoj situaciji. Istražujući povijest Hrvatskog sokola povjesničari najčešće proučavaju pojedina društva i njihov razvoj makar najveći dio sokolskih arhiva nije sačuvan.¹ Glavni izvor u istraživanju stoga ostaje

1 Usporedi: Stipe Vrdoljak, Hrvatski sokol u Splitu od 1893. do 1910. godine, *Povijest sporta*, 3/1972, br. 10, 889-903; Dušan Rašković, Devedeset godina od početka djelovanja Hrvatskog sokola u Drnišu, *Povijest sporta*, 22/1991, br. 89, 30-39; Marijan Horvat, Društva Hrvatskog sokola u Podravini, *Podravski zbornik*, 17/1991, 183-188; Branko Sviben, Hrvatski sokol u Zlataru, *Povijest sporta*, 23/1992, br. 93, 21-29; Mirko Čulig, Sokolstvo u Karlovcu do prvog svjetskog rata, *Povijest sporta*, 24/1993, br. 96, 21-30; Pavao Mendeš, Hrvatski sokol i HPGD Zoranić u Zadru o 90. obljetnici (uz 113. obljetnicu Sokola i 90. obljetnicu Zoranića), *Zadarska*

sokolska i druga periodika, koja je redovito donosila vijesti o aktivnosti sokolskih društava, župa i saveza.² Nažalost, makarsko sokolsko društvo nije izuzetak, jer je njegov arhiv uništen 1941. godine. Stoga su jedini izvori rijetki članci iz periodičnih publikacija i kratko sjećanje Živka Alačevića, predratnog podstarješine društva.³

Ovaj se rad bavi poviješću Hrvatskog sokola u Makarskoj do 1914. godine. Na početku Prvog svjetskog rata došlo je do prestanka sokolskog djelovanja. Težište istraživanja je na političkom aspektu, koji će se pokušati sagledati u kontekstu političkih događaja u godinama pred Prvi svjetski rat. Cjelovit historiografski prikaz povijesti Hrvatskog sokola u Makarskoj nije moguć jer dosadašnja istraživanja nisu rezultirala s dovoljnom količinom izvora, ali se do nekih zaključaka o drugim aspektima djelovanja može doći analizirajući postojeće izvore u kontekstu općenitog djelovanja Hrvatskog sokola. Nakon rata obnovljeno je djelovanje sokolskog društva u Makarskoj, ali kao Jugoslavenskog sokolskog društva, koje se u novoj državi suočavalo s potpuno drugačijim problemima i potrebno ga je posebno proučavati. Rad Hrvatskog sokolskog saveza bio je obnovljen u razdoblju od 1922. do 1929. i mnoga sokolska društva su obnovila rad s hrvatskim predznakom te se izdvojila iz Jugoslavenskog sokolskog saveza, ali u Makarskoj do toga nije došlo.

smotra, 47/1999, br. 1-3, 71-82; Ante Glavičić, Iz prošlosti Hrvatskog sokola u Senju, uz 105. obljetnicu osnutka društva prema prikazu dr. Ante Vlahovića, *Senjski zbornik*, 21/1994, 239-252; Zlatko Virc, Hrvatski sokol u Valpovštini, *Valpovački godišnjak*, 4/1999, 87-102; Nikola Resanović, *U desnici snaga, u srcu odvažnost, u misli domovina: Zagrebačko tjelovježbeno društvo Hrvatski sokol: 1874.-2001.*, Zagreb 2002; Melita Habdija, Rad društva Hrvatski sokol u Križevcima do 1914. godine, *Cris*, 5/2003, br. 1, 67-74; Renata Bošnjaković i Silvija Lučevnjak, *Sokolski pokret u našičkom kraju*, Našice 2003; *100 godina Hrvatskog sokola u Bjelovaru*, (gl. ur. Božidar Gerić), Bjelovar 2005; Zvonko Benašić, *Hrvatski sokol u Đakovu 1906.–2006.*, Đakovo 2006; Tonko Barčot, Prilozi iz povijesti sokolskog pokreta na Korčuli (1). Sokolski pokret i njegov prodor na otok Korčulu – razdoblje Austro-Ugarske monarhije (1905.-1914.), *Godišnjak grada Korčule*, 11/2006, 281-316; Tonko Barčot, Prilozi iz povijesti sokolskog pokreta na Korčuli (2): okružni sletovi korčulanskog okruga Sokolske župe Mostar 1925., 1927. i 1935. u gradu Korčuli, *Godišnjak grada Korčule*, 12/2007.

- 2 Zagrebačko društvo pokrenulo je 1878. gimnastičko sokolski časopis *Sokol*, ali se on iste godine i ugasio. Uređivali su ga Andrija Hajdenjak i Franjo Hochmann, tadašnji vođa Sokolskog društva u Zagrebu i učitelj gimnastike. Hochmann od 1890. izdaje časopis *Gimnastika* i u njemu redovito objavljuje vijesti iz hrvatskog sokolstva. Sličnu ulogu imao je i časopis *Sport* (1894.–1898.). Časopis *Sokol* izlazio je od 1903., a 1907. promijenio je ime u *Hrvatski Sokol* te 1914. u *Glasnik hrvatskog sokolstva*. Glavni urednik ovoga časopisa bio je dr. Franjo Bučar. Početkom Prvog svjetskog rata došlo je do zabrane rada sokolskih društava, a time se ugasio i njihov časopis. Godišnje su izdavali sokolske kalendare, a povodom određenih proslava, sletova i većih manifestacija izdavani su spomen-spisi. Tijekom 1912. Hrvatska sokolska zajednica sa sjedištem u Splitu izdavala je list *Pravi hrvatski sokol*.
- 3 Alačević je 1970. zapisao svoja sjećanja o sokolskom društvu u Makarskoj te ih poslao Hrvoju Macanoviću i uredništvu *Enciklopedije fizičke kulture*. Fotokopija se danas čuva u Zajednici športskih udruga grada Makarske.

Razvoj sokolstva

Utemeljitelji sokolskog pokreta bili su dr. Miroslav Tyrš i dr. Jindřich Fügner, koji su 1862. u Pragu, unutar stranke Mladočeha, osnovali tjelovježbenu organizaciju.⁴ Sljedeće godine organizacija je dobila ime *Sokol*. Uzor im je bio njemački tjelovježbeni sustav *Turnverein*, a ciljevi političke naravi. Pokret se počeo razvijati nakon sloma Bachova apsolutizma i nositelji su mu bili liberalni građanski slojevi koji su se zalagali za političku, ekonomsku te kulturnu nezavisnost slavenskih naroda unutar Monarhije. Na toj osnovi sokolstvo se dalje širilo na sve slavenske zemlje u Monarhiji, a s obzirom da je u pokretu bila jaka nacionalna uloga i ideja povezivanja svih slavenskih naroda pokret se proširio i na neke slavenske zemlje izvan Monarhije.⁵ Do šireg ujedinjavanja i usklađivanja rada sokolskih saveza došlo je 2. veljače 1908. u Beču osnivanjem Sveslavenskog sokolskog saveza.⁶

U Hrvatskoj je nakon pobjede Narodne stranke na izborima 1872. i izbora Ivana Mažuranića za bana 1873. došlo do snažnog razvoja svih polja društvenog života. U to vrijeme, 27. prosinca 1874., osnovano je i Hrvatsko sokolsko društvo u Zagrebu. Nakon Zagreba sokolstvo se nastavilo širiti diljem Hrvatske te u Bosni i Hercegovini i hrvatskom iseljeništvu.⁷ Na sjednici na Sušaku 6. studenog 1904. osnovan je Savez hrvatskih sokolskih društava, koji je omogućio bolje povezivanje društava i usklađivanje djelovanja.⁸ Prvi predsjednik postao je Stjepan Miletić, a najveći uspjesi tog saveza bili su organizacija dva hrvatska svesokolska sleta u Zagrebu, 1906. i

4 Miroslav Tyrš (Děčín, 17. rujna 1832. – kolovoz 1884.) Doktorirao je filozofiju u Pragu 1860. Bio je zastupnik u češkom saboru 1864. i u Carevinskom vijeću 1873. te izvanredni profesor povijesti i umjetnosti na Praškom sveučilištu (1883.). Autor je djela *Pravila tjelovježbene jedinice Praški sokol* (1862.), *Temelja tjelovježbe* (1869.) i *Naša zadaća, smjer i cilj* (1871.), u kojima je donio vježbe te izložio teoriju i ideologiju cijelog pokreta. Tjelovježbeni sokolski sustav naziva se po njemu, Tyršev. Jindřich Fügner (Prag, 12. rujna 1822. – Prag, 15. studeni 1865.) bio je član praške trgovačke komore i ravnatelj hipotekarne banke te prvi starješina sokolskog društva. Njegovim sredstvima i na njegovom zemljištu sagrađena je zgrada praškog sokola.

5 Sokolska društva dalje su osnivana u Sloveniji (1863.), Poljskoj (1867.), Slovačkoj (1871.), Hrvatskoj (1874.), Srbiji (1891.), Crnoj Gori (1906.) i Makedoniji (1908.). U Bugarskoj se sličan pokret razvijao pod nazivom »Junak«, a u Rusiji sokolstvo jača nakon 1905. i prve ruske revolucije. Usporedi: Ante Brozović, *Istorija Sokolstva, Sveslavensko sokolstvo* (gl. ur. Ante Brozović i surad.), Beograd 1930; Dušan M. Bogunović, *Pregled telesnoga odgoja i sokolstva*, Zagreb 1925; Milutin Mudričić, *Istorija telesnog vežbanja*, Zagreb 1932-1938.

6 Savez su osnovali predstavnici društava iz Češke, Slovenije, Hrvatske i Srbije, a 1910. pristupio je i »Junak« iz Srbije. Prvi svesokolski slet održan je u Pragu 1912., a na njemu je sudjelovalo 509 hrvatskih sokolova.

7 Društva su dalje osnivana po Hrvatskoj u: Varaždinu (1877.), Bjelovaru (1884.), Krapini (1884.), Zadru (1885.), Karlovcu (1885.), Vukovaru (1885.), Koprivnici (1887.), Ogulinu (1889.), Splitu (1893.) itd. U Bosni i Hercegovini: Mostar (1896.), Sarajevo (1900.) itd. U iseljeništvu: Chicago/SAD (1896.), Peyran/ARG (1905.), Sao Paolo/BRA (1907.), Acebal/ARG (1909.), Punta Arenas/ČIL (1912.) itd.

8 Savez hrvatskih sokolskih društava promijenio je 24. ožujka 1907. ime u Hrvatski sokolski savez.

1911. godine. Sokolska društva unutar Saveza bila su od 1907. organizirana u veće teritorijalne cjeline, župe.⁹ Osnovni sport u društvima bila je gimnastika i njoj je posvećivana najveća pažnja, ali unutar hrvatskih sokolskih društava osim tjelovježbe prakticirani su i sportovi, primjerice: biciklizam, mačevanje, plivanje, veslanje, nogomet, hazena, hrvanje te konjički sport.

Članovi i vodstvo Hrvatskog sokola podržavali su političke stranke koje su u svom programu i djelovanju zastupali protuaustrijsko i protumađarsko stajalište, pa je i sokolski pokret ojačao s porastom utjecaja te političke opcije nakon 1903., a poseban utjecaj u hrvatskom sokolstvu od 1905. dobit će članovi Hrvatsko-srpske koalicije. Utjecaj političke situacije na hrvatsko sokolstvo potvrđuje i broj sokolskih društava, kojih je 1904., dvadeset godina od osnivanja prvog društva, na području čitave Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Istre te Bosne i Hercegovine postojalo samo 16, a 1914., deset godina kasnije, bilo ih je 169.¹⁰ Unatoč tome što su kroz svoja glasila često napominjali da je Hrvatski sokol tjelovježbena organizacija, politički nepredijeljena i što je članovima u načelu zabranjivano javno pristupanje strankama te nošenje sokolske odore na svečanostima u organizaciji bilo koje političke opcije, toga se u stvarnosti društva i članovi nisu držali.¹¹ Njegovo značenje i uloga bila je izrazito politička i ideološka. Geslo hrvatskih sokola glasilo je: »U desnici snaga, u srcu odvažnost, u misli domovina!«. Sve je bilo podređeno domovini, a to je označavalo i jasan politički stav. Društva Hrvatskog sokola borila su se protiv mađarizacije i germanizacije na kontinentu te talijanizacije na obali, a u svom djelovanju smatrali su se »narodnom vojskom« te su si zadali za cilj »buđenje narodne svijesti i poticanje svih pojedinaca na žrtvu za svoj narod«. ¹² Sokolstvo je osnovano radi »čuvanja domovine« te je »odgajalo pojedince za službu narodu«. ¹³ Da su mađaronske vlade vidjele u sokolskom društvu utjecajnog političkog suparnika pokazuju i njihove mjere kojima su pokušale ograničiti sokolski utjecaj na hrvatsku mladež. Tako je za vrijeme banovanja Khuena Hédervárya Hrvatskom sokolu u Zagrebu bilo zabranjeno djelovanje u gimnazijama i neuspješno se pokušao uvesti švedski gimnastički sustav, a u vrijeme Pavla Raucha (1909.-1910.) i Slavka Cuvaja (1913.-1914.) gimnazijalcima je bilo zabranjeno gimnasticiranje u sokolskim društvima.¹⁴

9 U početku ih je bilo ustrojeno 8, a 1914. 17 od čega 3 u SAD-u.

10 O sokolskoj organizaciji: *Sokol* (Zagreb), br. 5, 15. V. 1904, 72; T. Barčot, Prilozi iz povijesti sokolskog pokreta, 287.

11 Više svjetla, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 5, 15. V. 1908, 51; Društvene vijesti, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 2, 15. II. 1907, 22; Izvještaj središnjeg odbora o radu Hrvatskog sokolskog Saveza u poslovnoj godini 1908./1909., *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 12, 15. XII., 1909, 111.

12 Zadaća sokolstva kao narodne vojske, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 1, 15. I. 1913, 1.

13 HDA, HSS, Josip Hanuš, *Sokolska čitanka*, Zagreb 1925, 21-22, kut. 1.

14 Godišnje izvješće upravnoga vieća »Hrvatskog Sokola« za godinu 1893., *Gimnastika* (Zagreb), br. 4, 1. IV. 1894, 62; Godišnje izvješće upravnoga vieća »Hrvatskog Sokola« za godinu 1893., *Gimnastika* (Zagreb), br. 5, 1. V. 1894, 76; M. Mudrinić, *Istorija telesnog vježbanja*, 206; Živko Radan, Školovanje stručnjaka za nastavu tjelesnog vježbanja u školama Hrvatske do 1918. godine, *Povijest sporta*, 2/1971, br. 5, 401; Predstavka Hrv. Sokolskog Saveza kr. zem. Vladi glede

Osnivanje Hrvatskog sokola u Makarskoj¹⁵

Kraljevina Dalmacija nalazila se unutar austrijskog dijela carevine i odvojena od ostalih hrvatskih zemalja. Bila je pod upravom namjesnika, koji je bio na čelu Namjesništva u Zadru. Od 1868. podijeljena je na 12 kotareva: Zadar, Benkovac, Knin, Šibenik, Split, Sinj, Makarska, Imotski, Hvar, Korčula, Dubrovnik i Kotor.¹⁶ U Dalmaciji su u to vrijeme postojala dva politička pokreta. Narodnjaci, koji su se zalagali za ujedinjenje s ostalim hrvatskim zemljama i hrvatski jezik kao službeni u Dalmaciji te autonomaši, koji su bili za talijanski kao službeni jezik i autonomiju unutar Monarhije. Autonomaši su imali potporu Beča kojemu nije bilo u interesu ujedinjenje hrvatskih zemalja.¹⁷ Od 1865. dalmatinske općine dobile su veću autonomiju i tada je tek došlo do prave političke borbe između političkih stranaka.¹⁸ Prvi izbori po novim pravilima održani su krajem 1865. i početkom 1866., a na njima su narodnjaci pobijedili u preko 50 općina od 82.¹⁹

Nakon ujedinjenja Italije 1866. došlo je do promjene politike bečkog dvora prema strankama u Dalmaciji. U strahu od priklanjanja autonomaša politici talijanskog iredentizma Beč je počeo jače podupirati narodnjake.²⁰ Oni su pobijedili i na izborima za Dalmatinski sabor 1870., a pravu pobjedu označio je rezultat izbora 1882. u Splitu. Narodna stranka vodila je 1880-ih dualističku politiku i surađivala s predsjednikom vlade Eduardom Taaffeom. Nisu previše postavljali pitanje ujedinjenja hrvatskih zemalja, a zauzvrat su dobivali manje ustupke na lokalnoj razini. U tim uvjetima došlo je do razvoja pravaštva u Dalmaciji, koje je oštrije i izravnije tražilo rješavanje hrvatskog pitanja i gospodarsko podizanje Dalmacije.²¹ Pod njihovim utjecajem razvijaju se i sokolska društva u Dalmaciji. Sokolski »narodno-politički« rad bio je u Dalmaciji još izraženiji nego kod društava u Hrvatskoj, a to je rezultiralo

podmladka, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 10, 15. X. 1909, 86; Dignuta zabrana školskoj mladeži glede sudjelovanja u Sokolu, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 3, 15. III. 1910, 28; Vježbe u sokolskim društvima podmladka iz srednjih škola opet dozvoljene, *Glasić hrvatskog sokolstva* (Zagreb), br. 2, 15. II. 1914, 18-19.

15 Za pomoć pri istraživanju posebno bih se zahvalio g. Velimiru Urliću iz Gradskog muzeja Makarska.

16 Ivo Perić, Položaj Dalmacije u Austrijskoj Carevini, *Povijest Hrvata: od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata* (ur. Mirko Valentić, Lovorka Čoralić), Zagreb 2005, 497.

17 Ivo Perić, U ozračju uspostavljene samostalnosti, u: *Povijest Hrvata: od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata* (ur. Mirko Valentić, Lovorka Čoralić), Zagreb 2005, 499-500.

18 Usporedi: Dinko Foretić, Borba za ponarodivanje općina u Dalmaciji (1865.-1900.), u: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri* (ur. Jakša Ravlić), Zagreb 1969, 89-99.

19 Ivo Perić, Nova organizacija i daljnja uloga općina u Dalmaciji, u: *Povijest Hrvata: od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata* (ur. Mirko Valentić, Lovorka Čoralić), Zagreb 2005, 504.

20 Ivo Perić, Dalmacija od 1870. do 1882., u: *Povijest Hrvata: od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata* (ur. Mirko Valentić, Lovorka Čoralić), Zagreb 2005, 505.

21 Usporedi: J. Šidak, M. Gross, I. Karaman, D. Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*, 162-169, 172-176.

time da su u svoje redove privukli više članova porijeklom iz radničkog i seljačkog sloja naroda, dok je sokolsko članstvo u Banovini i Slavoniji najvećim dijelom potjecalo iz građanskog sloja.²²

Sokolsko društvo u Makarskoj osnovano je 21. siječnja 1894., kao treće u Dalmaciji, iza Zadra (1885.) i Splita (1893.). U Makarskoj su na čelu općine od 1865. bili narodnjaci, no zbog sukoba s pravašima 1895. općina je bila raspuštena te su do 1900. njom upravljali carski komesari.²³ Za svo to vrijeme autonomaši su imali podršku u gradskom poglavarstvu.²⁴

U glazbenoj dvorani u Makarskoj upisala su se 21. siječnja 1894. četrdeset i tri člana utemeljitelja i prikupljen je početni kapital makarskog Hrvatskog sokola u iznosu od 200 fiorina. Sedam dana kasnije predan je Namjesništvu pravilnik napravljen po uzoru na onaj splitskog Sokolskog društva s dodatkom da će sokoli u Makarskoj djelovati i kao vatrogasno društvo.²⁵ Prema pravilima član društva mogla je postati svaka neporočna punoljetna osoba, a do prestanka rada Društva moglo je doći samo odlukom nadpolovične većine na sjednici kojoj prisustvuje minimalno dvije trećine članova. Po prestanku rada društvena imovina postala bi vlasništvo Makarsko-primorske čitaonice, a u slučaju da ona ne bi postojala, Makarsko-primorske općine. No, u slučaju osnivanja novog gimnastičkog društva ili čitaonice s hrvatskim kao uporabnim jezikom, oni bi tada preuzeli imovinu makarskog sokolskog društva.²⁶ Namjesništvo je odobrilo pravilnik, a sokoli nisu profunkcionirali kao vatrogasci iz razloga što im poglavarstvo nikada nije osiguralo potrebnu opremu.²⁷

Kao i u drugim sokolskim društvima, na čelu makarskog sokolskog društva bio je starješina, koji je bio ujedno i predsjednik upravnog odbora. Među članovima tog odbora birani su zamjenik, tajnik, blagajnik i vođa, koji je organizirao vježbanje, a obuku su provodili obučeni učitelji gimnastike, prednjaci. Oni su polazili prednjačke tečajeve i polagali prednjačke ispite u organizaciji sokolskog saveza. Djeca do četrnaest godina nazivala su se *podmladak*, a do osamnaest *naraštaj*. Stariji su bili punopravni članovi društva. Prvi starješina u Makarskoj bio je Josip Rančić, a nakon nekoliko godina naslijedio ga je Mate Klarić, koji je obavljao tu dužnost sve do početka Prvog svjetskog rata i prestanka rada sokolskog društva.²⁸

22 Nešto o sokolstvu u Dalmaciji, *Sokol* (Zagreb), br. 8, 15. VIII. 1905, 117–118.

23 Velimir Urlić, Načelnici općine Makarska od 1865.-1941. godine, *Makarsko primorje*, 3/1997, 43, 50.

24 Usporedi: Frano Glavina, Kulturno-politička zbivanja u Makarskoj i njenom Primorju u 19. stoljeću, *Separat iz Makarskog zbornika*, 1/1971, 484-490; D. Foretić, Borba za ponarođivanje općina, 121.

25 Osnovan Makarski hrvatski Sokol, *Narodni list* (Zadar), br. 11, 7. II. 1894, 3; *Pravila makarskog gimnastičkog društva "Hrvatskog sokola"*, Zadar 1894.

26 *Pravila makarskog gimnastičkog društva*, 4, 12.

27 Novo društvo, *Smotra dalmatinska* (Zadar), br. 30, 14. IV. 1894, 2.

28 Nije poznat datum kada je Mate Klarić došao na čelo Hrvatskog sokola u Makarskoj. Prema dosadašnjim istraživanjima prvi put se spominje na toj funkciji 1903., a Josip Rančić zadnji

Prvi javni nastup makarski sokoli imali su 26. kolovoza 1894., povodom četvrte godišnjice otkrića spomenika fra Andriji Kačiću Miošiću. Nastup je prošao u sjeni neprilika koje su imali s kotarskim poglavarstvom kojem je takvo društvo bilo nepo-ćudno. Sokoli su dan ranije u 10 sati ujutro najavili svoj nastup s početkom u 9 sati ujutro. Kotarski predstojnik Brillli zabranio im je nastup, jer nije prijavljen dvadeset i četiri sata ranije, a kada su ga htjeli premjestiti na 11 sati nisu dobili nikakav odgovor. U isto vrijeme sokolima je i u slučaju nastupa zabranjeno izaći u uniformama, a članovima splitskog sokolskog društva, koji su trebali doći kao gosti i uveličati proslavu, zabranjen je organizirani dolazak. SPLICANI su tome doskoćili na način da nisu došli u službenim uniformama, nego u civilnim odijelima. Makarski Hrvatski sokol konačno je dobio dozvolu nastupa s početkom u 18 sati te su u obilasku grada bili oduševljeno pozdravljeni od sugrađana i gostiju. Navečer je bio organiziran ples, no kotarski predstojnik je zabranio nastup tamburašima.²⁹ O samom nastupu makarskih sokola saznaje se da su već tada »vrlo dobro izvježbani«, iako još nisu imali nikakve sprave za vježbanje.³⁰

Koliko je osnivanje ovog društva pobudilo negativne reakcije političkih protivnika vidi se i iz dopisa *Narodnom listu* u kojem se stalo u obranu dvojice gradskih činovnika koji su stupili u društvo. Autori su naglasili da društvo nije političko te su osudili napade na njih u »taljanaškom glasilu« kojima samo smeta što je to hrvatsko, a ne talijansko društvo.³¹ Da je unatoč tim opravdanjima makarsko sokolsko društvo bilo i političko, vidljivo je po naglašavanju hrvatstva u svakoj prilici, a članovi su bili pretežno pravaši, kao i drugi predsjednik društva Mate Klarić.³² Makarski sokoli najčešće su se i okupljali u pravaškoj čitaonici koja se 1903. ujedinila s narodnjačkom čitaonicom u »Hrvatsku primorsku čitaonicu«. ³³ Svoju posebnu čitaonicu za članove društva otvorili su 1908. u svojim prostorijama u sklopu bivšeg općinskog kazališta.³⁴

put 1899. godine. Uz njih dvojicu značajnije funkcije obavljali su Nikola Majstrovic, Klement Babić, Vjekoslav Donelli, August Janković, M. Lovrenčević, Viktor Prohaska, Ivo Marija Puharić, Vjekoslav Pekić, A. Devčić, Ivan Rismondo, Petar Rismondo, Jakov Parentić, Vjekoslav Polacco, Ive Dean, Nazario Klarić, Silvestar Matulović, Mate Jurišić, Z. Donelli i Vicko Barić. Usporedi: Hrvatski sokolski koledari za godine 1907-1912; Jugoslovenska sokolska i gimnastička društva, *Gimnastika* (Zagreb), br. 7, 1. VII. 1899, 83.

29 Naše sokolaško društvo – Proslava četrigodišnjice otkrića Kačićeva spomenika – Splitski izletnici – Tamburaši – Zabava, *Narodni list* (Zadar), br. 70, 1. IX. 1894, 2–3.

30 Dopisi, *Gimnastika* (Zagreb), br. 12, 1. XII. 1894, 189.

31 Pišu nam iz Makarske, dne 7. listopada, *Narodni list* (Zadar), br. 82, 13. X. 1894, 4.

32 Naše stvari, *Narodni list* (Zadar), br. 101, 18. XII. 1895, 2.

33 Dopisi, *Dan* (Split), br. 46, 29. XI. 1906, 2. Makarsko-primorska čitaonica nalazila se na prvom katu općinske zgrade i imala je tri prostorije. Počela je s radom 1869. kao »narodnjačka«, ali je krajem stoljeća postala uporište pravaša. Usporedi: F. Glavina, Kulturno politička zbivanja, 455-463, 493.

34 Nakon prelaska Makarsko-primorske čitaonice u ruke pravaša narodnjaci su 1898. otvorili čitaonicu pod nazivom »Hrvatska čitaonica«. Sokolska čitaonica otvorena 1908. nalazila se u današnjim prostorijama iznad restorana »Mornar«, a nekada u sklopu samostanskog bloka

Društveni rad makarskog sokola

Sokoli diljem Hrvatske su uz vježbanje, veliku pažnju pridavali i širenju sokolskih ideja. U tu svrhu organizirali su bogat društveni život u mjestima svog djelovanja. Redovito su priređivali plesove, zabave, predstave, lutrije i sl. Također su organizirali i brojna predavanja, izložbe, kazališne predstave te otvarali čitaonice i knjižnice, organizirali nastupe zborova i javne glazbe, a izletima i međusobnim posjetama povezivala su se društva u regiji. Na taj su način predstavljali društva lokalnim zajednicama te privlačili neodlučne građane u svoje redove.³⁵ Posebnu važnost pridavali su plesnim zabavama na kojima su se plesali narodni plesovi i kola, a u Hrvatskoj uobičajeni plesovi bili su na Nikolinje, Silvestrovo i pokladni utorak. Istaknuta je i prosvjetna uloga sokolstva u našim krajevima, borba protiv alkoholizma i drugih ovisnosti, a svim ovim aktivnostima prikupljana su materijalna sredstva neophodna za daljnje funkcioniranje društava. Nažalost, zbog male količine izvora ne može se reći nešto više o ovom aspektu djelovanja makarskih sokola, no prema dosad otkrivenim podacima o djelovanju i njihovom usporedbom s djelovanjem drugih društava, o čijem je radu sačuvano više izvora, može se pretpostaviti da su i Makarani bili aktivni na svim ovim poljima.

Makarsko sokolsko društvo, kao i sva ostala sokolska društva, organiziralo je zabave, plesove, predstave, koncerte i slična događanja.³⁶ Na tim priredbama skupljao se novac u dobrotvorne svrhe te su u tu svrhu davani prilozi i organizirane razne lutrije, a za neke događaje zabilježena je posjećenost od preko 500 osoba, što je za grad koji je ukupno brojio manje od 2.000 stanovnika bilo iznimno.³⁷ Iz toga

Makarski filipinski samostan, izgrađenog u 18. st. Dio istog kompleksa je i prostor današnje zimske pozornice gradskog kina, koji je u razdoblju 1847.-1881. služio kao općinsko kazalište. Tada je zatvoren zbog nedovoljne sigurnosti u slučaju požara. Usporedi: F. Glavina, Kulturno politička zbivanja, 454-463, 497, 498; Naši izvještaji, *Dan* (Split), br. 12, 19. III. 1908, 2; Čitaonica u Sokolu, *Hrvatska rieč* (Šibenik), br. 222, 21. III. 1908, 3; Hrvatski sokol u Makarskoj, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 4, 15. IV. 1908, 48.

35 O sokolskoj organizaciji, *Sokol* (Zagreb), br. 1, 15. I. 1904, 2.

36 Sokol u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 3, 15. III. 1903, 26; Hrvatski sokol u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 3, 15. III. 1904, 44; Hrvatski sokol u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 4, 15. IV. 1904, 78; Hrvatski sokol u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 1, 15. I. 1905, 11; Hrvatski sokol u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 3, 15. III. 1905, 41; Hrvatski sokol u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 3, 15. III. 1906, 43; Hrvatski sokol u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 3, 15. III. 1907, 40; Hrvatski sokol u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 3, 15. III. 1908, 34; Hrvatski sokol u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 5, 15. V. 1909, 47; Koncert hrv. društva »Sokola« – Čitaonica, *Narodni list* (Zadar), br. 2, 7. I 1905, 2; Zabava, *Smotra dalmatinska* (Zadar), br. 102, 23. XII. 1905, 2-3; Koncerat tamburaškog zbora »Hrv. Sokola«, *Primorski glas* (Makarska), br. 18, 10. X. 1908, 3; Zabave u pokrajini, *Hrvatska misao* (Šibenik), br. 14, 18. II. 1914, 2; Iz Makarske, *Hrvatska misao* (Šibenik), br. 16, 25. II. 1914, 2; Sokolska akademija u Makarskoj, *Hrvatska misao* (Šibenik), br. 30, 15. IV. 1914, 2.

37 Prema popisima stanovništva u Makarskoj je 1900. živjelo 1805 stanovnika, a 1910. 1963. Usporedi: Mirko Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske: 1857-1971*, Zagreb 1979, 402.

se može zaključiti da na sokolskim zabavama nisu sudjelovali samo članovi društva i njihovi gosti sokoli, nego su to bile i najposjećenije zabave u godini, kojima je prisustvovao praktički cijeli grad. Ostalo je zabilježeno i da je makarski Hrvatski sokol organizirao brojne izlete s ciljem širenja sokolske ideje i misli u Dalmaciji.³⁸ Povodi ovim izletima bili su najčešće posjete drugim sokolskim društvima povodom posvete barjaka, otvaranja sokolane i sl., a isto tako su i druga društva iz Dalmacije gostovala u Makarskoj.³⁹ Na nešto dalje izlete najčešće se išlo parobrodom okićenim hrvatskim zastavama, koji je primao goste u svakom mjestu na putu do konačnog odredišta te bi uz rodoljubne pjesme i klicanje nastavljao dalje. Ovakvim javnim manifestacijama iskazivana je snaga sokolskog pokreta. Prilikom izleta u Podgoru, 21. listopada 1894., dogodio se i incident s kotarskim predstojnikom i vlastima. Cijelim putem do odredišta i u povratku povorka je bila okružena žandarima, a naknadno su svi sudionici bili pozvani na obavijesne razgovore radi navodne uvrede Veličanstva, veleizdaje i javne sablazni.⁴⁰ Kasnije, istoga dana su zbog javne sablazni u kavani na Kačićevom trgu u Makarskoj uhapšena i osuđena šestorica izletnika na četrnaest, pet i dva dana zatvora.⁴¹

Kao poseban dio makarskog sokolskog društva osnovana je 28. ožujka 1899. i Sokolska glazba, pod vodstvom Vladimira Vranjicana.⁴² U to vrijeme društvo je brojalo osamdeset članova; izvršavajućih članova bilo je četrdeset i sedam, koji su vježbali tri puta tjedno, a podupirućih je bilo trideset i tri. Vježbale su se »narodne igre«, a planiralo se uvođenje vježbi mačevanja i floreta. Društvo je u to vrijeme posjedovalo nužne sprave i glazbala, a za članove se navodi da su »radničkog, trgovačkog i akademičkog staleža«. ⁴³ Slični uvjeti zabilježeni su i pet godina kasnije,

38 Sokolski izlet u Podgoru, *Narodni list* (Zadar), br. 87, 31. X. 1894, 2; Sokolaši, *Pučki list* (Split), br. 143, 20. IX. 1894, 9; Prvi svesokolski sastanak dalmatinskih sokolaša u Drnišu, *Sokol* (Zagreb), br. 12, 15. XII. 1903, 1; Hrvatski sokol u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 4, 15. IV. 1904, 63; Pišu nam iz Makarske, *Dan* (Split), br. 31, 3. VIII. 1905, 3; Izlet makarskog Sokola, *Narodni list* (Zadar), br. 69, 31. VIII. 1905, 3; Vježba Sokola, *Sloboda* (Split), br. 43, 5. X. 1907, 6; Izlet u Zaostrog, *Primorski glas* (Split), br. 9, 9. VIII. 1908, 4; O izletu makarskog »Hrvatskog Sokola« u Tučepima, *Sloboda* (Split), br. 20, 16. V. 1908, 7; Makarski sokol u Dubrovniku, *Narodni list* (Zadar), br. 50, 23. VI. 1909, 3; Hrvatski sokol u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 7, 15. VII. 1909, 65; Župski slet u Omišu, *Sokol* (Zagreb), br. 8, 15. VIII. 1912, 130; Hrvatski sokol u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 10, 15. X. 1913, 140.

39 Naše sokolaško društvo – Proslava četrigodišnjice otkrića Kačićeva spomenika – Splitski izletnici – Tamburaši – Zabava, *Narodni list* (Zadar), br. 70, 1. IX. 1894, 2-3; Slavlje u Makarskoj, *Crvena Hrvatska* (Dubrovnik), br. 37, 10. IX. 1904, 2; Sokolsko slavlje u Makarskoj, *Crvena Hrvatska* (Dubrovnik), br. 38, 17. IX. 1904, 2; Sokolska slava u Makarskoj, *Narodni list* (Zadar), 7. IX. 1904, 1; Sokolski izlet u Makarsku, *Narodni list* (Zadar), br. 71, 7. IX. 1912, 2.

40 Naši odnošaji, *Narodni list* (Zadar), br. 88, 3. XI. 1894, 3.

41 Naši odnošaji, *Narodni list* (Zadar), br. 90, 10. XI. 1894, 2-3.

42 Kasnije su ga naslijedili Ante Donelli i Viktor Prochazka. Usporedi: Javna zahvala, *Hrvatska kruna* (Zadar), br. 51, 28. VI. 1902, 3; Koncert hrv. društva »Sokola« – Čitaonica, *Narodni list* (Zadar), br. 2, 7. I. 1905, 2.

43 Jugoslavjenska sokolska i gimnastička društva, *Gimnastika* (Zagreb), br. 7, 1. VII. 1899, 83.

kada su vježbali u bivšem općinskom kazalištu dva puta tjedno od 20.00 do 23.00 sata ljeti te zimi od 19.00 do 22.00 sata i svake nedjelje u 11.00 sati. Ukupno je bilo stotinu i pet članova, od čega deset utemeljitelja, sedamdeset izvršujućih te dvadeset i pet podupirućih. Najveći nedostaci bili su nedovoljan broj sprava za vježbanje i neadekvatna dvorana, a značajno je spomenuti da je već tada zabilježeno da se vježba veslanje. Većina članova bila je iz radničkog staleža, a ukupno uniformiranih bilo ih je šezdeset i osam.⁴⁴

Slika 1. Makarski Hrvatski sokol u Metkoviću, 26. srpnja 1903.
(fotografija se čuva u Gradskom muzeju Makarska)

Jedan od velikih problema makarskog Hrvatskog sokola bio je nedostatak vlastite zgrade – sokolane. Prve prostorije bile su u privatnoj zgradi u vlasništvu Zore i Lele Bašković, a u novu zgradu, bivše općinsko kazalište, preselili su 1903. godine.⁴⁵ Nacrti moderne sokolane, po kojima je dvorana za vježbanje trebala biti 18 metara dužine i 12 metara širine, s pozornicom i galerijom, bili su gotovi 1909., no nije bilo sredstava za izgradnju.⁴⁶ U tu svrhu skupljani su priloz i pritom su se posebno

44 Statistički izkaz, *Sokol* (Zagreb), br. 11, 15. XI. 1904, 166-167.

45 Statistički izkaz, *Sokol* (Zagreb), br. 11, 15. XI. 1904, 166; Hrvatski sokol u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 4, 15. IV. 1904, 63.

46 Zabave u Sokolu, *Hrvatska rieč* (Šibenik), br. 318, 27. II. 1909, 1-2; Hrvatski sokol u Makarskoj, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 5, 15. V. 1909, 47.

istakli iseljenici s makarskog područja u Novom Zelandu.⁴⁷ Pravu sokolanu društvo je dobilo tek 1930. godine.

Djelovanje makarskog sokola nakon 1903. godine

Društveni i politički život od kraja 1903. u Hrvatskoj i Dalmaciji obilježila je politika »novog kursa«. Potpisivanje Riječke i Zadarske rezolucije te stvaranje Hrvatsko-srpske koalicije bilo je s oduševljenjem prihvaćeno u Dalmaciji, ali je u isto vrijeme za sokolska društva označilo početak još većih teškoća u radu. Velikoaustriska politika Beča težila je što centraliziranijoj državi i nikako nije htjela pristati na južnoslavensku jedinicu u carstvu.

Posebno velika svečanost u Makarskoj bila je proslava 10. godišnjice postojanja društva, održana 4. rujna 1904. godine. Prisustvovalo joj je oko 3.000 gostiju iz cijele Dalmacije, među kojima oko 700 sokola te sedam glazbi.⁴⁸ Kao posebni gosti nastupili su sokoli iz Mostara te predstavnik sokolskog društva iz Sarajeva, a svoje predstavnike poslale su i brojne organizacije, čitaonice te općine iz cijele Dalmacije.⁴⁹ Ističe se i prvi dolazak sokola iz Banovine u Dalmaciju koji su bili posebno pozvani putem službenog glasila.⁵⁰ Cijeli grad bio je okićen, a goste je dočekivao svečani odbor uz pucnjavu mužara. Barjak je blagoslovljen na Trgu fra Andrije Kačića Miošića uz intoniranje »Lijepe naše domovine«, a u govorima makarskog staroste Mate Klarića i ostalih uglednika iznad svega isticano je hrvatstvo i slavenstvo sokola.⁵¹ »Sokolstvo je pozvano da prednjači u odmazdi prošlih i sadašnjih nepravda nanešenih hrvatskom narodu«, rekao je tom prilikom Mate Klarić.⁵² S posebnim oduševljenjem primljen je »Pozdrav makarskom Sokolu« pjesnika Dinka Sirovice.⁵³ Svečanu večeru obilježili su glasni prosvjedi protiv namjesnika Erazma Handela, dok su navečer uspješno održane sokolske vježbe.⁵⁴

47 Milodari za gradnju »Sokolane« u Makarskoj, *Hrvatska rieč* (Šibenik), br. 609, 21. I. 1912, 3.

48 Prisustvovali su sokolski izaslanici i društva iz: Zagreba, Rijeke, Zadra, Šibenika, Splita, Drniša, Mandaline, Metkovića, Supetra, Mostara i Sarajeva, a glazbe iz: Splita, Šibenika, Drniša, Korčule, Metkovića, Supetra i Makarske. Parobrodima su došli još i posjetitelji iz Dubrovnika, sa Korčule, Brača, iz Trogira itd. Usporedi: Sokolska slava u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 10, 15. XI. 1904, 141; Sokolska slava u Makarskoj, *Narodni list* (Zadar), br. 73, 10. IX. 1904, 2.

49 Sokolska slava u Makarskoj, *Narodni list* (Zadar), br. 72, 7. IX. 1904, 1.

50 Hrvatski Sokol u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 8, 15. VIII. 1904, 121; Prisustvovalo je pet Sokola iz Zagreba. Usporedi: Sokolska slava u Makarskoj, *Sokol* (Zagreb), br. 10, 15. XI. 1904, 141.

51 Sokolsko slavlje u Makarskoj, *Crvena Hrvatska* (Dubrovnik), br. 38, 17. IX. 1904, 2.

52 Sokolska slava u Makarskoj, *Narodni list* (Zadar), br. 72, 7. IX. 1904, 1.

53 Pozdrav makarskom Sokolu, *Sokol* (Zagreb), br. 10, 15. XI. 1904, br. 10, 158-159.

54 Sokolska slava u Makarskoj, *Narodni list* (Zadar), br. 72, 7. IX. 1904, 1; Erazmo Handel (1860.-1928.) bio je prvi civilni namjesnik Dalmacije, u mandatu 1902.-1905. Jezičnom reformom htio je uvesti njemački jezik u organe državne uprave u Dalmaciji, što je naišlo na odbijanje u Dal-

Makarski sokoli sudjelovali su i na prvom svesokolskom sletu u organizaciji Saveza hrvatskih sokolskih društava, održanom 1906. u Zagrebu. Zajedno s ostalim dalmatinskim sokolima išli su parobrodom »Daniel Erne« preko Rijeke za Zagreb, a na tom putovanju dogodili su se veći incidenti u Zadru i Rijeci. Kakvo je raspoloženje vladalo prema njima govori sjećanje Živka Alačevića da su svi unaprijed bili upozoreni na moguće napade i provokacije te je čak dr. Niko Bjelovučić ponio sa sobom dva sanduka municije. Vlasti u Zadru i policija nisu dopustili parobrodu ulazak u luku, a domaći sokoli prebačeni su na njega s velikim zakašnjenjem. U Rijeci pri dolasku nisu imali nikakvih problema, no nisu smjeli razviti zastave. Na putu do Zagreba u svim su mjestima dočekivani s oduševljenjem, a u Zagrebu su bili smješteni u osnovnoj školi u Krajiškoj ulici. Na Makarane su poseban dojam ostavili sokoli iz Češke koji su ih poučavali idejama sokolstva, vježbama i sl.

Najveće probleme dalmatinski sokoli imali su pri povratku. Prema svjedočenju Alačevića, vlak je namjerno vozio sporo da bi u Rijeku stigli po noći i po tome su znali da im talijanaši i Mađari spremaju probleme. Po dolasku na perone bili su napadnuti iz mraka te je nastala velika tuča. Neredi su se nastavili cijelim putem do parobroda u luci, a vrhunac je bio kod kavane Europa, kada su u pomoć sokolima priskočili vojnici Jelačićeve regimente. U tom okršaju, prema svjedočenju Živka Alačevića, sokoli su izašli kao apsolutni pobjednici i ponosno su produžili prema luci. Tom prilikom četiri sokola su ranjena, a tri uhićena.⁵⁵ U Zadru, po Alačeviću, nije bilo nikakvih napada.

U Splitu su se 30. listopada 1906. okupili starješine svih dalmatinskih sokolskih društava i dali zajedničku izjavu povodom tih događaja. U njoj su osudili talijanaše i njihovo novinstvo za mržnju prema svemu slavenskom te dali potporu zadarskom Hrvatskom sokolu.⁵⁶ U kasnijim osvrtima na slet i sokolstvo u Dalmaciji nalaze se i detaljniji opisi događaja, koji se slažu s Alačevićevim sjećanjem, uz dodatak da su vlasti u Zadru ipak dozvolile samo starješinama izlazak u susret zadarskim sokolima prilikom ukrcaja, a po povratku su tek nakon višesatnog pregovaranja dopustili pristanak parobroda uz gat i njihovo iskrcavanje.⁵⁷ U spomen-spisu ovoga sleta navodi se podatak da se sokoli nisu smjeli iskrcati ni u Makarskoj prilikom pristupanja makarskih članova te da su u Zadru sokoli gađani čašama i kamenjem iz kavane Loyd, dok Alačević nijedno od ovoga ne spominje. Situacija u Rijeci i Zadru nije se previše promijenila ni do održavanja Drugog svesokolskog sleta u Zagrebu, 13.-15. kolovoza 1911. godine. Ipak, tom prilikom sokolima je nakon dugog pregovaranja dopušteno

matinskom saboru. Njegova izjava da časna riječ u Dalmaciji ne znači mnogo naišla je na snažnu reakciju, koja je rezultirala njegovim povlačenjem 1905. Usporedi: Erazmo Handel, *Sjećanja, Zagreb 2007.*

55 Frano Ženko Donadini, Polazak i povratak dalmatinskog sokolstva na slet, *Spomen-spis I. hrvatskog svesokolskog sleta u Zagrebu: 2.-3. rujna 1906.*, (gl. ur. Franjo Bučar), Zagreb 1906, 105-111.

56 Zadar je tada bio zadnje talijanaško uporište u Dalmaciji. Usporedi: Društvene vijesti, *Sokol* (Zagreb), br. 11, 15. IX. 1906, 162.

57 Prilog povjesti Hrvatskog sokolstva u Dalmaciji, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 2, 15. II. 1913, 17.

iskrcavanje u Zadru te svečani izlazak u grad u susret sokolima župe »Ban Paližna«, dok im je kroz Rijeku zabranjen prolazak u službenim uniformama.⁵⁸

Problemi makarskih sokola nastavili su se i s lokalnim vlastima te su optuženi za veleizdaju zbog natpisa »Dušmanin nek pada – Slavjanin nek vlada – Il slobodu ili smrt«, uočenom na plesu održanom 9. veljače 1907. godine. Zanimljivo je da je taj natpis stajao na tom mjestu već godinama i bio čak izvješten na zgradama prilikom proslave 10. godišnjice društva i blagoslova barjaka 1904., no tek je ovom prilikom iskorišten za pritisak u političke svrhe. O pozadini ovih optužbi svjedoči nam i dopis *Slobodi* o istodobnom »befelu« iz Zadra u kojem se naređuje starješini suda da »pritisne malko tu resolucionašku općinu«. ⁵⁹ U to vrijeme, 1905.-1910., vođa Hrvatskog sokola u Makarskoj, pravaš Mate Klarić, bio je ujedno i načelnik općine. Na izborima za Dalmatinski sabor 1908. izgubio je za samo jedan glas, a Stranka prava je zbog nepravilnosti na tim izborima u Makarskoj dugo opstruirala rad Sabora.⁶⁰

U Dalmaciji su i problemi financijske prirode kod sokolskih društava bili izraženiji nego u Banskoj Hrvatskoj, pa su starješine dalmatinskih društava dali inicijativu da se od zemaljskog odbora izdvaja pripomoć u korist dalmatinskih sokolskih društava, a prigovarali su i skupoći sokolskih zastava i izleta.⁶¹ O uvjetima u kojima su djelovala sokolska društva u Dalmaciji dosta se može zaključiti na osnovu podatka da su 1907. samo Dubrovnik, Split, Šibenik i Zadar imali dvoranu za vježbanje, a učitelje gimnastike Dubrovnik, Makarska, Split i Sinj.⁶² Iz ovoga se također jasno vidi da tjelovježba nije bila glavni razlog nastanka i djelovanja sokolskih društava.

Društva iz Makarske, Splita, Sinja i Visa utemeljili su 6. listopada 1907. Zvonimirovu sokolsku župu sa sjedištem u Splitu. Župa je tijekom sljedeće godine promijenila ime u »Vojvoda Hrvoje«. ⁶³ Prvi starješina bio je Vicko Katalinić iz Splita, a

58 Program putovanja iz Dalmacije, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 8, 15. VIII. 1911, 117; Prilog povjesti hrvatskog sokolstva u Dalmaciji, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 2, 15. II. 1913, 17-19; br. 3, 15. III. 1913, 39-40.

59 Dunula prva bura – iz Beča, *Sloboda* (Split), br. 6, 16. II. 1907, 10-11; Križanje vjetrova, *Sloboda* (Split), br. 7, 23. II. 1907, 10.

60 V. Urlić, Načelnici općine Makarska, 51; Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata*, Zadar 1998, 408.

61 Nešto o sokolstvu u Dalmaciji, *Sokol* (Zagreb), br. 8, 15. VIII. 1905, 119. Da je financijska situacija bila loša i kod društava na kontinentu, vidljivo je iz popisa nepodmirenih tražbina Hrvatskom sokolskom savezu 1910., gdje se navodi 97 društava i kod popisa potraživanja H. S. S. prema župama i društvima 1914.; Usporedi: Izkaz nepodmirenih tražbina Hrvatskog Sokolskog Saveza, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 11, 15. XI. 1910, 155-156; Potraživanja H. S. S. prema br. župama i postojećim društvima, *Glasnik hrvatskog sokolstva* (Zagreb), br. 6, 15. VI. 1914, 112-115.

62 Fran Ženko Donadini, Sokolstvo u Dalmaciji, *Hrvatski sokolski koledar za godinu 1907.* (gl. ur. Franjo Bučar), Zagreb 1907, 76.

63 Točan datum promjene naziva župe nije poznat. »Zvonimirova« se zadnji put spominje u ožujku 1907., a »Vojvoda Hrvoje« u listopadu 1908. Usporedi: Župa Zvonimirova, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 10, 15. X. 1907, 165; Osnova razdjeljenja hrvatskih sokolskih društava u župe, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 3, 15. III. 1907, 38.

podstarješina Mate Klarić iz Makarske.⁶⁴ Privremeni članovi Zvonimirove župe bili su društva iz Blata, Betine, Drniša, Dubrovnika, Korčule, Mandaline, Šibenika, Tisnog, Vodica, Zadra i Gospića.⁶⁵ Društva iz Dubrovnika, Blata i Korčule priključena su 1908. Gundulićevoj, Gospić Starčevićskoj,⁶⁶ a ostala Krešimirovoj župi.⁶⁷ Osnivanjem župa nastojala se olakšati organizacija sletova, izbjeći teškoće materijalne i financijske prirode u radu, uskladiti djelovanje po stručnim pitanjima i sl. Župe su slale svoje izaslanike na sjednice Saveza, plaćale godišnje članarine, sudjelovale kod javnih vježbi u organizaciji Saveza, priređivale svoje javne vježbe, slale prednjake na prednjačke sastanke Saveza, slale izvještaje o svom radu odborima te ispunjavale sve naloge i odredbe Saveza.⁶⁸

U razdoblju 1909.-1911. kotarski predstojnik u Makarskoj bio je autonomas Francesco Simonelli, koji je makarskom sokolskom društvu radio daljnje probleme pri radu.⁶⁹ Do nesuglasica i problema došlo je 4. rujna 1910., prilikom pokušaja organiziranja javne vježbe i obilaska grada. Poglavarstvo je odbilo sokolsku molbu s obrazloženjem da je makarska riva preuska te da bi svojim nastupom ometali svakodnevne šetače, pa su dopustili samo vježbu izvan grada. Sokoli se nisu složili s tim naglašavajući kako je makarska riva jedna od prostranijih u Dalmaciji i da na njoj redovito gostuju različiti cirkusi i slični sadržaji pa su vježbe održali u svojim prostorijama, onoliko koliko im je neadekvatan prostor dopuštao.⁷⁰

»Pravi hrvatski sokol«

Unutar dalmatinskog sokolstva nisu se svi slagali s podrškom Hrvatskog sokolskog saveza politici jedinstva i bratskih odnosa između Hrvata i Srba u duhu Hrvatsko-srpske koalicije. Tako je već 1907. došlo do rascjepa unutar dubrovačkog društva te se 1908. osnovao »Pravi hrvatski sokol«. Njihov primjer slijedila su i još neka društva, a središnjica u Zagrebu pokušavala je izmiriti nesuglasice i ponovno ih ujediniti. Tijekom 1909. došlo je do privremenog pomirenja u svim društvima osim u Kaštelima, no krajem 1911. dio članstva se konačno odvojio.⁷¹ Odvajanju je prethodio kolektivni ulazak većeg broja proaustrijski orijentiranih svećenika u Stranku prava

64 Župa Zvonimirova, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 10, 15. X. 1907, 165.

65 Osnova razdjeljenja hrvatskih sokolskih društava u župe, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 3, 15. III. 1907, 38.

66 Društvene vijesti, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 5, 15. X. 1908, 61.

67 Društvene vijesti, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 4, 15. IV. 1908, 44.

68 Osnovna pravila Hrvatskog Sokolskog Saveza, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 3-4, 15. III. 1909, 25.

69 Ante Bralić, Zadarski *fin de-siècle* – Političke i društvene prilike u Zadru i Dalmaciji uoči Prvoga svjetskog rata, *Časopis za suvremenu povijest*, 38/2007, br. 3, 732.

70 Ma što se ovo zbiva u Makarskoj, *Hrvatska rieč* (Šibenik), br. 473, 7. IX. 1910, 1; Hrvatski sokol u Makarskoj, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 9, 15. IX. 1910, 124.

71 T. Barčot, Prilozi iz povijesti sokolskog pokreta, 293-295.

1910., osnivanje Svepravaške organizacije za Dalmaciju, Istru, Bansku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu u srpnju 1911. te dolazak Austrijanca Mariusa Attemsa na mjesto namjesnika Dalmacije umjesto prvog domaćeg namjesnika i protuklerikalca Nike Nardellija.⁷² Ovim potezima velikoaustrijski krugovi htjeli su ojačati svoje pozicije unutar Stranke prava, koja je ujedno imala i najjači utjecaj na Hrvatski sokol u Dalmaciji te snažnije povezati hrvatske zemlje s Bečom, s namjerom da se Monarhija što više centralizira. U tim nastojanjima značajnu prepreku stvaralo im je djelovanje Hrvatskog sokola oko ujedinjavanja Hrvata i Srba s ciljem ostvarivanja treće teritorijalne jedinice u Monarhiji i kasnije samostalne države. Sokoli koji su istupili iz starih društava osnovali su Hrvatsku sokolsku zajednicu 5. studenog 1911. Njoj je nakon osnivanja pristupilo osamdeset članova.⁷³ Od prosinca 1911. do prosinca 1912. izdavali su glasilo *Pravi hrvatski sokol* u Splitu. Zastupali su stav da sokolstvo treba služiti onome narodu čiji ga pripadnici i sačinjavaju te su optuživali cijelu župu »Vojvoda Hrvoje« da »diše po slavosrpsku«.⁷⁴

O cilju nastanka Pravog hrvatskog sokola sami kažu: »Zato je baš i nastao naš pokret koji ima svrhu da odgoji hrvatske sokolove ne za kakve športove ili krive ideje, nego za uzvišene ideale baštinjene od naših praotaca, a koje mi kao njihovi potomci, nećemo da pogazimo.«⁷⁵ Članom Hrvatske sokolske zajednice moglo je postati bilo koje društvo koje gaji gimnastiku, ali se ističe da »i sokolska a i mladenačka društva imaju u prvom redu pružiti potrebitu naobrazbu svojim članovima i vršiti glavnu prosvjetnu ulogu u svome kraju [...] Mi ne želimo imati 'makinalnih' vježbača, dali svjesnih mladih bojovnika za naše svete idejale. Zato prvo nego li se odluči na osnutak društva, ima se uputiti barem nekoličak boljih i pametnijih u društvenu svrhu, red i stegu.«⁷⁶

Članovi Pravog hrvatskog sokola zalagali su se za ideju da hrvatski sokoli ostanu hrvatski, srpski srpski, češki češki itd. U odnosu prema Slovencima pozivali su se na izjavu dr. Ivana Šusteršića, proaustrijski raspoloženog vođe slovenskog sokolstva i predsjednika Hrvatsko-slovenskog kluba u Carevinskom vijeću koji su činili pravaši iz Istre i Dalmacije te Slovenska ljudska stranka, u kojoj on kaže da su Slovenci dio hrvatskog naroda i »sve ono što je hrvatsko je slovensko i što je slovensko je hrvatsko.«⁷⁷ Sa Srbima, isticali su, nije takva situacija. »Oni vele: Što je moje to je moje, što je tvoje to je moje i tvoje, a najbolji nam dokaz Herceg-Bosna i Sarajevo.«⁷⁸

Pravi hrvatski sokol najveću potporu u stanovništvu imao je upravo na Makarskom primorju gdje su mu ubrzo pristupila hrvatska katolička omladinska društva

72 Usporedi: M. Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji*, 410-419; A. BRALIĆ, *Zadarski fin de-siècle*, 740.

73 Hrvatska sokolska zajednica, *Pravi hrvatski sokol* (Split), br.1, 1. XII. 1911, 4.

74 Pravo hrvatsko sokolstvo, *Pravi hrvatski sokol* (Split), br. 1, 1. XII. 1911, 1-2.

75 Iskrena riječ sokolima i našim prijateljima, *Pravi hrvatski sokol* (Split), br. 2, 1. I. 1912, 3.

76 Opća preporuka, *Pravi hrvatski sokol* (Split), br. 3, 1. II. 1912, 1.

77 Srpsko-hrvatska bolest, *Pravi hrvatski sokol* (Split), br. 4, 1. III. 1912, 6.

78 Srpsko-hrvatska bolest, *Pravi hrvatski sokol* (Split), br. 4, 1. III. 1912, 6.

iz Podace, Zaostroga, Živogošća, Podgore, Tučepa, Makarske i Baške Vode.⁷⁹ U Makarskoj je društvo osnovano 29. listopada 1911. i imalo je veliku potporu u franjevcima samostana Blažene Djevice Marije.⁸⁰ Bila je osnovana i Kačićeva župa sa sjedištem u Splitu, koja je brojila dvadeset i četiri društva te je bila jedina župa Pravih hrvatskih sokola.⁸¹

Hrvatska sokolska zajednica bila je prethodnica Orlovskom pokretu u Hrvatskoj koji se formirao tek nakon Prvog svjetskog rata, a urednik, vlasnik i izdavač lista *Pravi hrvatski sokol* bio je Frano Ženko Donadini, kasniji predsjednik Hrvatskog orlovskog saveza.⁸² Do masovnijeg uključivanja u Hrvatsku sokolsku zajednicu i prelaska starih sokolskih društava nije došlo, što je vidljivo i iz toga da im nije pristupio ni makarski Hrvatski sokol, unatoč tome što mu je na čelu bio istaknuti dalmatinski pravaš Mate Klarić.⁸³ Nažalost, zbog nedostatka izvora dosadašnja istraživanja nisu dala bolji uvid u razvoj tih događaja i ne zna se ništa više o njihovom djelovanju, kao ni tko su bili članovi novog sokolskog društva u Makarskoj.

Situacija u makarskom sokolu pred Prvi svjetski rat

Jačanjem proaustrijski raspoložene struje unutar Stranke prava došlo je do pokušaja ujedinjavanja Svepravaške organizacije i Slovenske ljudske stranke u jedinstvenu hrvatsko-slovensku pravašku stranku, na čijem bi čelu bio dr. Šusteršič. No, s politikom potpune ovisnosti o Beču nisu se slagali ni svi dalmatinski pravaši, tako da je ubrzo došlo do raskola u stranci koji se prenio i na stara dalmatinska sokolska društva. Tijekom Prvog balkanskog rata organizirale su se brojne manifestacije i zborovi potpore balkanskim narodima kojima se priključio veliki broj pravaša. Mate Drinković, dopredsjednik dalmatinske Stranke prava, bio je i autor rezolucije koju je Matko Laginja pročitao u Carevinskom vijeću, a u kojoj se osuđuje austrijska

79 Da je stanovništvo Makarskog primorja podupiralo pravaše, vidljivo je i iz izbora Mate Klarića, ujedno i starješine Hrvatskog sokola u Makarskoj, za načelnika općine u razdoblju 1905.-1910. i za zastupnika u Dalmatinskom saboru od 1911. te Petra Rismonda u ime koalicije Hrvatske stranke i Stranke prava za načelnika 1911.-1917. Usporedi: V. Urlič, Načelnici općine Makarska, 51-52.

80 Podaca, *Pravi hrvatski sokol* (Split), br. 3, 1. II. 1911, 6; Makarska, *Pravi hrvatski sokol* (Split), br. 5, 1. IV. 1911, 6.

81 Prva naša sokolska župa, *Pravi hrvatski sokol* (Split), br. 4, 1. III. 1911, 3; T. Barčot, Prilozi iz povijesti sokolskog pokreta, 296.

82 Usporedi: Franjo Bučar, Donadini Ženko Frano, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 5, Zagreb 1945, 196; Tatjana Delibašić, Donadini Frano Ženko, *Hrvatski biografski leksikon* (dalje: HBL), sv. 3, Zagreb 1993, 510.

83 Čak je i glavna godišnja skupština dalmatinske Stranke prava 25. studenog 1909. održana u dvorani Hrvatskog sokola u Makarskoj. Usporedi: Marjan Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji*, 409.

politika na Balkanu.⁸⁴ Unutarstranački sukobi doveli su do rascjepa na struju koja je tražila rješenje hrvatskog pitanja unutar Monarhije i Drinkovićevu koja se zalagala za izlazak iz Monarhije, a kulminirali su izbacivanjem Drinkovića i istomišljenika iz stranke u studenom 1913. godine.⁸⁵

Sukobi unutar Stranke prava prenijeli su se i na makarsko sokolsko društvo. Proaustrijski orijentiranog Klarića neistomišljenici su optužili da je cijeli Makarski sokol stavio u svoju službu, da nisu aktivni, ne priređuju vježbe i nastupaju samo kada on vidi u tome osobnu korist.⁸⁶ Na ovaj napad uslijedio je javni odgovor sedamdeset i jednog člana makarskog sokolskog društva u kojem staju u Klarićevu obranu i napadaju sve one koji im ne žele dobro, a u novinskim izvještajima često se spominju neprijatelji Hrvatskog sokola i hrvatstva, koji stalno rade protiv sokola u Makarskoj.⁸⁷ Da makarski Hrvatski sokol nije u ovo vrijeme bio aktivan vidi se iz izvješća s proslave u Stobreču, kojoj je prisustvovala većina dalmatinskih društava, a za makarsko i sinjsko se kaže da spavaju mrtvim snom.⁸⁸ Slično se navodi i u izvješćima iz 1913. i 1914. godine.⁸⁹

O nesuglasicama unutar društva govori i Živko Alačević, koji je u to vrijeme bio podstarješina Hrvatskog sokola u Makarskoj, pišući o situaciji u društvu nakon atentata na prijestolonasljednika Ferdinanda. Nakon atentata on se starješini Mati Klariću iza leđa dogovarao sa župskom upravom o daljnjim aktivnostima u novonastaloj situaciji. Na skupštini društva Klarićeva struja tražila je da sokolska četa ide na zadušnicu u službenim odorama i sa zastavom na pola koplja, a Alačević je u dogovoru sa članom župske uprave Grgom Angjelinovićem, inače protuaustrijski orijentiranim pravašem i članom Drinkovićeve skupine, htio uputiti na zadušnicu tročlano izaslanstvo u civilnoj odjeći.⁹⁰ Došlo je do povišenih tonova, a skupinu oko Alačevića Klarićeva struja nazivala je revolverašima koji su ubili hrvatskoga kralja te da s njima treba na vješala. Sve to rezultiralo je policijskim popisom dvadeset i osam članova makarskog sokolskog društva, skupine oko Alačevića, koji su trebali biti zatvoreni, no spasili su ih kotarski predstojnik Benković i žandarmerijski narednik

84 M. Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji*, 430; Usporedi: Ivo Perić, Drinković Mate, *HBL*, sv. 3, Zagreb 1993, 611-612; Mate Drinković, *Hrvatska i državna politika*, Zagreb 1928.

85 M. Diklić, *Pravaštvo u Dalmaciji*, 436-438.

86 Promicanje sokolske ideje, *Narodni list* (Zadar), br. 75, 17. IX. 1910, 2.

87 Odgovor na laži i klevete dopisnika »Narodnoga lista« proti »Hrvatskomu Makarskomu Sokolu« i njegovom starešini Mati Klariću, *Hrvatska rieč* (Šibenik), br. 478, 24. IX. 1910, 3.

88 Hrvatski sokol u Vranjicu i Hrvatski sokol u Solinu, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 6., 15. VI. 1911, 88.

89 Hrvatski sokol u Makarskoj, *Hrvatski sokol* (Zagreb), br. 10, 15. X. 1913, 140; Izvještaj vodje o radu prednjačkog zbora i tehničkog odbora H. S. S. za god. 1913., *Glasnik hrvatskog sokolstva* (Zagreb), br. 7, 15. VII. 1914, 149.

90 Grga Angjelinović se više puta oružano sukobljavao s talijanašima u Splitu i Zadru te više puta bio hapšen zbog protuaustrijskih govora za vrijeme Prvog svjetskog rata. Usporedi: Anđelka Stipčević-Despotović, Angjelinović, Budislav Grga, *HBL*, sv. 1, Zagreb 1983, 166.

Štuk, koji su jamčili za njih.⁹¹ Unutar makarskog sokolskog društva došlo je i do generacijske podjele, jer u svojim sjećanjima Alačević navodi da je Klarić sa starijim članstvom ostao vjeran proaustrijskoj struji unutar Stranke prava, a mlađi su tražili izlaz iz Monarhije te su se još za vrijeme aneksije Bosne i Hercegovine i balkanskih ratova opredijelili za ideju samostalne jugoslavenske države. S obzirom da je imao protivnike unutar društva Klarić je kao starješina ranije uspio pasivizirati rad makarskog sokolskog društva i na taj način spriječio moguća javna istupanja koja se ne bi slagala s njegovim stavovima.

Početak rata Klarić je organizirao dobrovoljačku četvu za obranu Austrije, a veliki dio članova je mobiliziran, dok su Josip (Jozo) Antunović⁹² i Kleme Ribarević prebjegli u srpsku vojsku. Nakon početka Prvog svjetskog rata zabranjen je rad svim sokolskim društvima u Austro-Ugarskoj. Rad sokolskog društva u Makarskoj obnovljen je nakon rata pod drugim nazivom, kao Jugoslavensko sokolsko društvo.

Zaključak

Sokolstvo se javilo u Češkoj kao pokret koji je putem tjelovježbe budio i jačao narodnu svijest Čeha u borbi protiv germanizacije. Nositelji su mu bili liberalni građanski slojevi koji su se zalagali za političku, ekonomsku i kulturnu nezavisnost slavenskih naroda unutar Monarhije te njihovo jače međusobno povezivanje, kao i jačanje veza sa slavenskim narodima van Monarhije. Na toj osnovi pokret se širio dalje u svim slavenskim zemljama u Monarhiji, pa i izvan nje.

Hrvatski sokol bio je početkom 20. stoljeća organizacija s iznimnim utjecajem u svakodnevnom životu Hrvatske. Unatoč tome što su u svojim glasilima isticali političku neopredijeljenost te načelno članovima zabranjivali javno pristupanje strankama i nošenje sokolske odore na svečanostima u organizaciji bilo koje političke opcije, toga se društva i članovi nisu držali. Članovi i vodstvo Hrvatskog sokola podržavali su političke stranke koje su u svom programu i djelovanju zastupali protuaustrijsko i protumađarsko stajalište, pa je i sokolski pokret ojačao s porastom utjecaja te političke opcije nakon 1903., a poseban utjecaj u hrvatskom sokolstvu od 1905. dobit će članovi Hrvatsko-srpske koalicije. Prema tome, Hrvatski sokol bio je izrazito politička i ideološka organizacija, a zbog toga je njegov položaj ovisio prije

91 Alačević u svom zapisu koristi izraz »vahmajster« za čin narednika ili stražmeštra. Usporedi: Marija Uroić, Antun Hurm, Wachtmeister, *Njemačko-hrvatski rječnik*, Zagreb 2004, 922.

92 Na II. svesokolskom sletu u Pragu osvojio je prvu nagradu. Studirao je na Visokoj tehničkoj školi u Pragu i djelovao je u tamošnjem sokolskom društvu. Za vrijeme I. svjetskog rata ranjen je devet puta te za svoje zasluge odlikovan Karadorđevom zvijezdom s mačevima, dvije zlatne i jednom srebrnom medaljom Miloša Obilića, Albanskom spomenicom i francuskim Ratnim križem sa dvije palme i jednom zvijezdom. Nakon ranjavanja u probouju solunskog fronta otišao je u Francusku na obuku za zrakoplovnog časnika. Nesretnim slučajem poginuo je u Novom Sadu 8. kolovoza 1919., gdje je zajedno sa Živkom Alačevićem bio delegat na sokolskom saboru.

svega o trenutačnoj političkoj situaciji u Hrvatskoj i Monarhiji. Sokoli su smatrali da društvo koje posvećuje pažnju samo tjelovježbi, a zanemaruje »narodni« rad ne može se ni nazivati sokolskim, već običnim gombalačkim. Naravno, ne smije se zaboraviti ni njen tjelovježbeni i sportski karakter, no taj dio bio je podređen političkim idejama. Na sokolska društva u Dalmaciji, pa tako i na ono makarsko, najveći utjecaj imali su pravaši.

Nažalost, dosadašnja istraživanja nisu rezultirala velikim brojem podataka o svakodnevnom djelovanju sokola u Makarskoj. No, uzimajući u obzir brojnost Sokolskog društva u Makarskoj, njegove vođe, koji su ujedno bili i nositelji cjelokupnog društvenog i političkog života grada, djelovanje sokolske glazbe, kao jedine glazbe u gradu u to vrijeme, djelovanje sokolske čitaonice, sukobe s vlastima te postojeće izvore o organizaciji pojedinih obljetnica, zabava, koncerata, predstava, izleta i sl. opravdano je za pretpostaviti da je Sokolsko društvo u Makarskoj bilo najznačajnije društvo u gradu od svog osnutka 1894. do početka Prvog svjetskog rata. Svečanosti u sokolskoj organizaciji bili su događaji od najveće važnosti za grad, što se vidi po posjeti i otporima vlasti, koje su uzastopno pokušavale spriječiti njihovo održavanje. Svojim radom makarski Hrvatski sokol nemjerljivo je doprinio razvoju cjelokupnog društvenog života u Makarskoj i zato je vrijedan daljnjeg proučavanja.

SUMMARY

Hrvatski Sokol in Makarska 1894-1914

The paper presents the development of the Sokol movement starting from its beginnings in Czech region, and its subsequent expansion to Croatia, focusing on the history of the Sokol society in Makarska. A special emphasis is placed on the movement's ties with political circumstances in Croatia and Austria-Hungary and with political parties that had the greatest influence on the movement's activities.

The Sokol movement emerged in Bohemia, from where it expanded to all Slavic lands within Austria-Hungary, and wider. Establishment of Sokol societies in Croatia started after the People's Party 1872 victory in elections and Ivan Mažuranić's appointment as Ban. The movement was led by liberal urban classes and intellectuals who used it to raise national awareness. Their newsletters often emphasized the Sokol movement's primary role as a sports society, but most members joined due to their struggle for greater cultural, economic and political independence of Croatia and other Slavic countries within the Monarchy. This resulted in the Austrian-Hungarian government's opposition to their activities, and the position of Sokol societies primarily depended on the current political situation in Croatia and the Monarchy. The Sokol movement in Croatia differed greatly between regions due to the Monarchy's distribution and inadequate connections between Croatian regions. The Sokol societies in Dalmatia enjoyed greater support among craftsmen, workers and peasants, while

the inland societies were more focused on urban circles. There were also many supporters of the Party of Rights within the Dalmatian societies, and some of them even separated from the original movement in late 1911 to establish the Croatian Sokol Community. They, however, never enjoyed significant support from the people.

Hrvatski Sokol society in Makarska was founded on January 21, 1894 as the third such society in Dalmatia after Zadar (1885) and Split (1893). Throughout the twenty years of its activities, the society was led by Mate Klarić, a Party of Rights supporter whose political views also had a great impact on the relationships within Sokol in Makarska. The resistance from the provincial government with the support from a small number of autonomy supporters in the city presented the greatest problem for the society's activities, coupled with disputes within the society itself and inadequate conditions for gymnastics. Significant events include the society's 10th anniversary celebration and the participation of Makarska Sokol members in Croatian Sokol Slets. Hrvatski Sokol in Makarska ceased operations after the start of World War I.

Keywords: Sokol movement, Hrvatski Sokol, Austria-Hungary, Dalmatia, Hungary